

Володимир Набоков

Звуки

(оповідання)

Вікно довелося зачинити: дощ, ударяючись об підвіконня, бризкав на паркет, на крісло. Садам, по зелені, по жовтогарячому піску, свіжо й слизько шумуючи, неслися величезні срібні примари. Гриміла й захлиналася водопровідна труба. Ти грала Баха.

Рояль підняв лакове крило, під крилом плазом лежала ліра, по струнах перебирали молоточки. Із хвоста рояля парчевий килим сповз грубими складками, зронивши на паркет розгорнутий опус. Іноді крізь хвилювання фуги перстень брязкав об клавіші, — і безперестанно й розкішно в шибки шмагала липнева злива. І, не перериваючи гри та злегка нахиливши голову, ти вигукувала в такт — мимоволі співуче:

— Дощ, дощ... Я його за-глу-ша-ю!..

Але заглушити ти його не могла.

Відірвавшись від альбомів, що оксамитовими трунами лежали на столі, я дивився на тебе, слухав фугу, дощ, — і росло в мені почуття свіже, мов запах мокрих гвоздик, що стікав звідусіль: із полиць, із крила рояля, із довгастих алмазів люстри. То було почуття якоїсь захопленої рівноваги: я відчував музичний зв'язок між срібними примарами дощу і твоїми похилими плечима, що здригалися, коли ти втискувала пальці в хисткий полиск. І коли я заглиблювався в себе, увесь світ здався мені таким — цілісним, згідним, зв'язаним законами гармонії. Я, ти, злива, гвоздики — були в ту мить вертикальним акордом на нотних лініях. Я збагнув, що все у світі — гра однакових часток, що складають різні співзвуччя: дерева, вода, ти... Єдине, рівноцінне, божественне. Ти встала. Ще сонце скошував дощ. Калюжі здавалися проваллями в темному піску, просвічували в якісь інші небеса, що ковзають під землею. На лаві, блискучій, мов данська порцеляна, лежала забута ракета: струни побуріли від дощу, рама вигнулася вісімкою.

Коли ми ввійшли в алею — злегка запаморочилася голова від пістрявості тіней, від грибної прілі. Я пам'ятаю тебе в якомусь просвітку. У тебе були гострі лікті й бліді, наче запилені, очі. Коли говорила — різала повітря реберцем долоні, блиском браслета на худій кисті. Волосся твоє переходило, танучи, у сонячне повітря, що тремтіло навколо нього. Ти багато й квапливо курила. Видихала дим крізь обидві ніздрі, незграбно струшуючи попіл. Твоя сиза садиба була за п'ять верст від нашої. У садибі твоїй було дзвінко, пишно й прохолодно. Знімок із неї з'являвся у глянцевому столичному часописі. Майже щоранку я злітав на шкіряний клин велосипеда і шелестів, шелестів стежкою, лісом, потім — шосе, через село і знову стежкою — до тебе. Ти розраховувала, що твій чоловік до вересня не приїде. І нічого ми з тобою не боялися — ні пліток твоїх слуг, ні підозр моєї родини. Обоє, по-різному, ми вірили в долю.

Твоя любов була глухувата, як і голос твій. Ти кохала ніби спідлоба і про кохання не говорила — ніколи. Була ти одна з тих жінок, що зазвичай мовчазні і до мовчання яких одразу звикаєш. Але іноді щось проривалося в тобі. Тоді гримів твій величезний Бехштейн — а то, туманно дивлячись перед собою, розповідала ти

мені дуже смішні анекдоти, почуті від чоловіка, від товаришів його по полку. Руки пам'ятаю твої — довгі, бліді, у блакитних жилках.

Того щасливого дня, коли шмагала злива і ти так несподівано гарно грала, розв'язалося те неясне, що непомітно виринуло між нами після перших тижнів любові. Я збагнув, що немає у тебе влади надімною, що не ти одна, а вся земля — моя коханка. Душа моя ніби випустила незліченні, чуйні шупальця, і я жив у всьому, водночас відчуваючи, як десь за океаном гуркоче Ніагара і як ось тут, в алеї, шурхотять і ляпають довгі золоті краплі. Поглянув я на блискучу кору берези і раптом відчув: не руки в мене, а схилене гілля в дрібних мокрих листочках, і не ноги, а тисяча тонких корінців, що в'ються, п'ючи землю. Захотілося мені перелитися так у всю природу, спізнати, що воно — бути старим боровиком із ніздрюватим жовтим сподом, бабкою, кільцем сонця. Я був такий щасливий, що раптом засміявся, поцілував тебе в ключицю, у потилицю. Я б навіть вірші прочитав тобі, але віршів ти терпіти не могла.

Усміхнулася вузькою усмішкою і мовила:

— А добре після дощу. — Потім подумала і додала: — Знаєш, я раптом згадала: мене сьогодні кликав до себе чай пити — отой — як його — Пал Палич. Він страшенно нудний, але, розумієш, треба.

Пал Палича я знав давно: бувало, разом вудимо рибу, а він раптом заспіває ниючим тенорком «Вечірній дзвін». Я дуже любив його. Вогняна крапля впала з листка просто мені на губи. Я запропонував супроводити тебе.

Ти мерзлякувато стонула плечима:

— Ми там умремо від нудьги. Це жахливо.

Глянула на кисть, зітхнула.

— Час. Треба піти змінити туфлі.

У твоїй туманній спальні, пробиваючись крізь опущені жалюзі, сонце лягло двома золотими сходами. Ти глухо сказала щось. За вікном щасливим шелестом дихали, капали дерева. І, усміхаючись шелесту, легко і не жадібно я обійняв тебе.

Було так: на одному березі річки — твій парк, твої луки, на іншому — село. Місцями в шосе були глибокі вибоїни; масно ліловіла грязюка, пухирчаста вода кольору кави з молоком стояла в коліях. Особливо виразно тягнулися важкі тіні чорних рублених хат.

Ми йшли в затінку утоптанною стежкою повз крамничку, повз трактир зі смарагдовою вивіскою, повз двори, сповнені сонця, що дихали гноєм, свіжим сіном.

Школа була нова, мурована, обсаджена кленами. На порозі перед зяючими дверима молодиця, виблискуючи білими литками, викручувала ганчірку у відро.

Ти запитала:

— Що, Пал Палич удома?

Молодиця (ластовиння, косички) помружилася від сонця.

— Авжеж, удома, — відштовхнула п'ятою брязкітливе відро. — Заходьте, пані. Вони в майстерні будуть.

Прорипіли темним коридором, далі — крізь просторий клас. Мимохідь поглянув я на блакитну мапу; подумав: ось уся Росія так — сонце, вибоїни... У кутку блищала розчавлена крейда. А далі, у невеличкій майстерні, добре пахло столярним клеєм, сосною тирсою. Без піджака, пухкий і спітнілий, Пал Палич стругав, виставивши ліву ногу і соковито виграючи рубанком по співучій білій дощці. У запиленому

промені гойдалася взад-вперед його волога лисина. На підлозі під верстатом легкими локонами вилися стружки.

Я гучно сказав:

— Пал Паличу, гості до вас!

Він здригнувся, вмить зніяковів, метушливо чмокнув тобі руку, яку ти підняла таким слабким, таким знайомим рухом, сирими пальцями на мить упився в мою кисть, струснув. У нього було обличчя, наче виліплене з маслянистого пластиліну, м'яковусе, у несподіваних зморшках.

— Вибачайте, я, знаєте, не вбраний, — сором'язливо всміхався він.

Схопив із підвіконня два циліндри, що стояли поруч, — манжети. Квапливо начепив.

— А над чим це ви працюєте? — запитала ти, блиснувши браслетом. Пал Палич розмашисто напинав піджак.

— Це так, дрібниці, — забубонів він, злегка спотикаючись на губних приголосних, — поличка така. Ще не закінчена. Потім відшліфую, помащу лаком. А ось краще подивіться — так звана «муха»...

Рухом складених долонь він закрутив маленький дерев'яний гелікоптер, який, дзижчачи, злетів, стукнувся об стелю, упав.

Тінь ввічливої усмішки ковзнула в тебе по обличчю.

— Що ж це я! — знову завовтузився Пал Палич. — Ходімо ж нагору, панове. Тут двері верещать. Вибачайте. Дозвольте мені вперед пройти. Я боюсь, у мене не прибрано...

— Він, здається, забув, що запрошував мене, — сказала ти по-англійськи, коли ми почали підніматися нефарбованими скрипучими сходами...

Я дивився на твою спину, на шовкові клітинки твоєї фуфайки. Десь унизу, певно у дворі, лунав дзвінкий жіночий голос: «Герасиме! А, Герасиме!» — і раптом так ясно стало мені, що світ віками цвів, ув'ядав, кружляв, змінювався тільки для того, щоб ось зараз, ось цієї миті зв'язати в одне, злити у вертикальний акорд голос, що пролунав унизу, рух твоїх шовкових лопаток, запах соснових дощок.

У кімнаті в Пал Палича було сонячно і тіснувато. Над ліжком прибитий був пунсовий килимок із жовтим левом, вишитим посередині. На іншій стіні висіла в рамі глава з «Анни Кареніної», набрана так, що тіньова гра різних шрифтів і хитре розташування рядків утворювали обличчя Толстого. Господар, метушливо потираючи руки, посадив тебе, крилом піджака змахнув зошит зі столу, перепросив, поклав на місце. З'явився чай, кисляк, альберти. Із шухляди комода Пал Палич дістав квітчасту бляшанку ландрінських льодяників. Коли він нахилився, здувалася складка прищуватої шкіри ззаду над коміром. На підвіконні в павутиновому пушку жовтів мертвий джміль.

— Де це Сараєво? — раптом запитала ти, шурхотячи газетним аркушем, який ліниво взяла зі стільця.

Пал Палич, заклопотаний розливанням чаю, відповів:

— У Сербії.

Потім обережно тремтячою рукою передав тобі димлячу склянку в срібному підставнику.

— Прошу. Чи можна вам запропонувати бісквітів?.. І що це вони бомбою шарахнули? — звернувся він до мене, стелюючи плечима.

Я розглядав — усоте — важке скляне прес-пап'є: всередині скла — рожевувата лазур та Ісакій у золотих піщинках. Ти засміялася і прочитала вголос:

— «Учора в ресторані “Квісісана” був затриманий купець другої гільдії Єрошин. Виявилось, що Єрошин, під приводом...»

Засміялася знову:

— Ні, далі непристойно.

Пал Палич зніяковів, налився коричневою кров'ю, упустив ложку. Листя кленів лисніло під самим вікном. Гуркнув віз. Далеко десь тужливо й ніжно пронеслося: мо-ро-зи-во!..

Він заговорив про школу, про пияцтво, про те, що в річці з'явилася форель. Я став вдивлятися в нього, і здалося мені, що вперше його бачу по-справжньому — хоч давно його знав. При першому знайомстві я, мабуть, глянув на нього — і цей перший вигляд так і залишився в моєму мозку, не змінюючись, як щось прийняте, звичне. Коли я мимохіть думав про Пал Палича, мені чомусь здавалося, що в нього не лише русяві вуса, а й борідка така. Уявна борідка — властивість багатьох російських облич. Тепер, поглянувши на нього якимось особливим чином, внутрішніми очима, я бачив, що насправді підборіддя в нього кругле, безволосе, злегка роздвоєне. Ніс був м'ясистий, а на лівій повіці я підмітив родимий прищик, який так і кортіло зрізати, але зрізати означало б убити. У цьому зернятку був увесь він, тільки він. І коли я все це збагнув, усього його оглянув, зробив я легкий-легкий рух, немов пустив душу ковзати по схилу, і вплив я в Пал Палича, розмістився в ньому, відчув якимось ізсередини і прищик на зморшкуватій повіці, і крохмальні крильця комірця, і муху, що повзала по лисині. Я став ним. Я дивився на все його світлими бігаючими очима. Жовтий лев над ліжком здався мені давно знайомим, наче з дитинства він висів у мене на стіні. Надзвичайною, витонченою, радісною стала крашена листівка, залита опуклим склом. Переді мною не ти сиділа, а попечителька школи, малознайома мовчазна дама в низькому солом'яному кріслі, до якого спина моя звикла. І враз тим самим легким рухом вплив я в тебе, відчув вище коліна стрічку підв'язки, ще вище — батистове лоскотання, подумав за тебе, що нудно, що жарко, що хочеться курити. І тієї ж миті ти вийняла золоту шкатулочку з торбинки, вставила цигарку в мундштук. І я був у всьому: у тобі, у цигарці, у Пал Паличу, що ніяково черкав сірником, і у скляному прес-пап'є, і в мертвому джмелі на підвіконні.

Багато років сплигло відтоді, і я не знаю, де він тепер — боязкий, пухкий Пал Палич. Тільки іноді, коли найменше я думаю про нього, бачу я його вві сні, в оточенні мого нинішнього життя. Входить він у кімнату своєю метушливою, усміхненою ходою, із бляклою панамою в руці, кланяється на ходу, величезною хусткою витирає лисину, червону шию. І коли він мені сниться, неодмінно і ти проходиш крізь мій сон, лінива, у шовковій фуфайці з низьким пояском.

Я був небалакучий того щасливого дня: ковтав слизькі пластівці кисляку, прислухався до всіх звуків. Коли Пал Палич затихав, чутно було, як у нього бурчить у животі: ніжно пискне, трохи забулькає. Тоді він діловито відкашлювався і поспішно починав розповідати що-небудь, запинаючись і не знаходячи потрібного слова, морщився, барабанив подушечками пальців по столу. Відкинувшись у низькому кріслі, ти спокійно мовчала і, повернувши голову набік та піднявши гострий лікоть, поправляла ззаду шпильки, з-під вії позирала на мене. Ти думала,

що мені ніяково перед Пал Паличем, ніяково тому, що ми прийшли разом, що, може, він здогадується про наші стосунки. І мені смішно було, що думаєш ти так, і смішно, що Пал Палич тужливо й тьмяно червонів, коли ти навмисне заговорювала про чоловіка, про службу його.

Перед школою, під кленами, сонце розбризкалося гарячою охрою. З порога Пал Палич, проводжаючи нас, кланявся, дякував, що зайшли, кланявся знову. На дверях, на зовнішній стіні, скляною білизною виблискував градусник.

Коли, вийшовши із села і перейшовши міст, ми стали підніматися стежкою у напрямку твоєї садиби, я взяв тебе під лікоть і ти боком глянула на мене з тією особливою вузькою усмішкою, за якою я знав, що ти щаслива. Мені раптом захотілося розповісти тобі про зморшки Пал Палича, про Ісакія в лелітках, але щойно я почав, відчув я, що слова виходять не ті, неоковирні, і, коли ти лагідно сказала: «декадент!», я заговорив про інше. Я знав: тобі потрібні прості почуття, прості слова. Ти мовчала легко і безвітренно, як мовчать хмари, рослини. Будь-яке мовчання є припущенням таємниці. Багатьом ти здавалася таємничою.

Робітник у роздутій сорочці дзвінко й міцно мантачив косу. Над нескошеними скабіозами пливли метелики. Стежкою нам назустріч ішла панночка з блідо-зеленою хусткою на плечах, із ромашками в темній зачісці. Я вже рази три бачив її, запам'яталася тонка засмагла шия. Проходячи повз нас, вона уважно торкнулася тебе гладкими, трохи розкосими очима, потім, обережно перестрибнувши рівчак, зникла за вільхами. Сріблясте тремтіння ковзало по матових кущах. Ти мовила: «Певно, розгулювала в мене в парку. Оце не терплю цих дачниць...» Фокс, стара, товста сучка, бігла стежкою навздогін за своєю господинею. Ти обожнювала собак. Свиснула, присіла навпочіпки. Собачка підповзла, виляючи хвостом і притиснувши вуха. Під твоєю простягнутою рукою — перекинулася на спину, показуючи рожеве черевце в старих географічних плямах. «Ух ти, хороша моя», — сказала ти особливим, пестливим голосом. Фокс, повалявшись, манірно заскавчала і побігла далі; перекотилася через рівчак.

Коли ми вже підходили до паркової хвіртки, тобі захотілося курити, але, попорпавшись у сумці, ти тихо цокнула:

— От дурепа! Забула в нього мундштук.

Торкнула мене за плече:

— Любий, збігай! Інакше курити не можу.

Сміючись, поцілував я твої хисткі вії, вузьку твою усмішку. Ти крикнула мені вслід:

— Тільки мерщій!

І тоді я пустився бігцем — не тому, що треба було поспішати, а тому, що все навколо бігло: і відливи кущів, і тіні хмар по вологій траві, і лілуваті квіти, що рятувалися в яру від блискавки косаря. За десять хвилин, важко дихаючи, піднімався я сходами в школі. Кулаком гупнув у коричневі двері. У кімнаті рипнули пружини матраца. Я повернув дверну ручку: заперто.

— Хто там? — розгублено відгукнувся Пал Палич.

Я крикнув:

— Та впустить же!

Знову брязнув матрац; зачовгали босі ступні.

— Що це ви замикаєтесь, Пал Паличу?

І відразу я помітив, що очі в нього червоні.

— Заходьте, заходьте... Дуже приємно. Я, бачите, спав. Прошу.

— Тут мундштук залишився, — сказав я, намагаючись не дивитися на нього.

Відшукав під кріслом зелену емалеву люлечку. Сунув у кишеню. Пал Палич сурмив у хустку.

— Прекрасна вона людина, — недоречно зауважив він, важко присівши на ліжку. Зітхнув. Подивився вбік.

— У руській жінці є, знаєте, отака... — весь зморщився, потер чоло рукою, — отака... — тихо крякнув, — жертвність. Нічого немає прекраснішого у світі. Надзвичайно тонка, надзвичайно прекрасна... жертвність. — Заломив руки, просяяв ліричною усмішкою, — надзвичайно...

Помовчав і запитав уже іншим тоном, яким часто смішив мене: — А що ви мені ще розповісте, дорогий мій?

Мені захотілося обійняти його, сказати йому щось дуже лагідне, потрібне.

— Йшли б ви гуляти, Пал Паличу. Чи досхочу вам киснути в душній кімнаті.

Він махнув рукою:

— Чого я там не бачив. П-пече тільки...

Витер долонею опухлі очі, вуса — зверху вниз.

— Ось увечері, може, піду вудити рибу. — Здригнувся родимий прищик на зморшкуватій повіці.

Треба було запитати його: «Голубчику, Пал Паличу, чому це ви щойно лежали, уткнувшись у подушку? Що це — сінна лихоманка чи великий сум? Чи кохали ви коли-небудь жінку? І чого вам плакати сьогодні, коли на вулиці сонце, калюжі?..»

— Ну-с, час мені бігти, Пал Паличу, — сказав я, оглянувши неприбрані склянки, друкарського Толстого, чоботи з «вушками» під стільцем. Дві мухи сіли на червону підлогу. Одна вилізла на іншу. Задзижчали. Розлетілися.

— Ех ви... — повільно видихнув Пал Палич. Похитав головою. — Ну вже так і бути, ідіть собі.

Знову біг я стежкою, уздовж вільхових кущів. Я відчував, що обмився в чужій тузі, сяю чужими сльозами. Це було щасливе почуття, і відтоді зрідка відчуваю я його при виді схилоного дерева, прорваної рукавички, кінських очей. Воно було тому щасливе, що лилося гармонійно. Воно було щасливе, як будь-який рух, випромінювання. Був я колись роздроблений на мільйони істот і предметів, тепер я зібраний в одне, завтра роздроблюся знову. І все у світі переливається так. Того дня я був на гребені хвилі, знав, що все навколо мене — ноти однієї гармонії, знав — потай, — як виникли, як мають розв'язатися зібрані на мить звуки, який новий акорд викличе кожна з нот, що розліталися. У гармонії не може бути випадковості. Музичний слух моєї душі все знав, усе розумів.

Ти зустріла мене на садовому майданчику біля східців веранди, і перші твої слова були:

— Чоловік дзвонив із міста, поки мене не було. Приїздить десятигодинним. Щось сталося. Переводять, чи що.

Плиска — сизий вітер — перебігла по піску: стоп, два-три кроки, стоп і знову кроки. Плиска, мундштук у моїй руці, твої слова, плями сонця на сукні. Інакше бути не могло.

— Я знаю, про що ти думаєш, — мовила ти, зсунувши брови. — Про те, що йому

донесуть і таке інше. Але це байдуже... Знаєш, що я...

Я подивився тобі просто в обличчя. Усією душею, плазом подивився. Ударився в тебе. Очі твої були ясні, наче злетів із них аркуш шовковистого паперу, яким бувають прикриті малюнки в дорогих книжках. І голос твій був ясний — уперше.

— Знаєш, що я вирішила? Ось. Не можу жити без тебе. Так йому і скажу. Розлучення він мені дасть одразу. І тоді ми можемо, скажімо, восени...

Я перебив тебе своїм мовчанням. Пляма сонця ковзнула з твоєї спідниці на пісок: це ти злегка відсторонилася. Що міг я сказати тобі? Свобода? Полон? Мало люблю? Не те. Минула одна мить; за цю мить на світі сталося багато чого: десь гігантський пароплав пішов на дно, оголосили війну, народився геній. Ця мить минула.

— Ось твій мундштук, — промовив я, кашлянувши. — Він був під кріслом. І знаєш, коли я зайшов, Пал Палич, вочевидь...

Ти сказала:

— Так. Тепер можеш іти.

Повернулася і швидко втекла сходами. Схопилася за ручку скляних дверей, смикнула, не відразу змогла відчинити. Це було, мабуть, болісно.

Блиснуло. Зачинилася.

Постояв я в саду, у солодкуватій вогкості, потім, глибоко засунувши руки в кишені, обійшов навколо будинку по плямистому піску. Біля парадного ґанку знайшов свій велосипед. Уперся в низькі рульові роги, покотив алеєю парку.

Там і сям лежали жаби. Ненароком я одну переїхав. Ляскнуло під шиною.

Наприкінці алеї була лавка. Я приставив велосипед до стовбура. Сів на білену дошку. Думав про те, що, ймовірно, цими днями отримаю від тебе листа: кликатимеш, а я не повернуся. У чудову й сумну далечінь поплив твій дім з його крилатим роялем, запиленими томами «Живописного обозрения», силуетами в круглих рамочках. Солодко мені було втрачати тебе. Ти пішла, незграбно сіпнувши скляні двері. Але інша ти йшла інакше — розплющивши бліді очі під моїми щасливими поцілунками. Немає нічого солодшого за музику, що відходить.

Так просидів я до вечора. Мов на невидимих ниточках, угору й униз дриґали мошки. Раптом десь збоку відчув я світлу пляму: твоя сукня... ти...

Адже все вже відбриніло — тому й стало мені неприємно, що ти знову тут — десь збоку, поза полем мого зору, йдеш, наближаєшся. Із зусиллям я повернув обличчя. Це була не ти, а та панночка в зеленуватій хустці — пам'ятаєш, зустріли?.. Ще у Фоксі був такий кумедний животик... Вона пройшла у просвітах листя, містком, що вів до маленької альтанки з кольоровим склом. Панночці нудно, вона погулює у тебе в парку, я, мабуть, якимось із нею познайомлюся.

Повільно встав я, повільно виїхав із нерухомого парку на великий шлях, просто у величезний захід сонця. За поворотом перегнав коляску: це твій кучер Семен кроком їхав на станцію. Побачивши мене, він повільно зняв картуз і, пригладивши на тім'ї лискучі пасма, надів знову. На сидінні лежав складений картатий плед. Відблиск заходу ковзнув в оці вороного мерина. А коли, припинивши крутити педалі, пролетів я під гору до річки, то побачив із мосту панаму й круглі плечі Пал Палича, що сидів унизу, на виступі купальні з вудкою в кулаці.

Загальмував я, зупинився, поклавши долоню на поруччя.

— Гоп-гоп, Пал Паличу! Ключе?

Він глянув угору, приязно так помахав рукою. Над рожевим дзеркалом метнувся кажан. Чорним мереживом відбивалося листя. Здалеку Пал Палич кричав щось, манив рукою. Інший Пал Палич чорними брижами тремтів у воді. Я розсміявся і відштовхнувся від поруччя. Беззвучним махом промчав я в'їждженою стежкою повз хати. У матовому повітрі пропливало мукання; злітаючи, дзенькали рюхи. А далі, на шосе, у просторі заходу сонця, в полях, що тьмяно димували, було тихо.

1923 р.

Переклад: А.Невідомий, 2026 р.